

**צוותי המומחים של המשבר
צוות רווחה
נייר עמדה מס' 5
מאי 2020**

**"ונשמרתם מאוד לנפשותיכם": לקחים ממשבר הקורונה בחברה החרדית והיערכות
לעתיד**

נתנאל גמרא | ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית

בשבועות האחרונים תשומת לב ציבורית רבה הוקדשה להתפשטות נגיף הקורונה ולהפרת הנחיות משרד הבריאות בחברה החרדית. דפוסי התנהגות אלו עוררו תסכול וזעם בקרב הציבור הלא-חרדי בארץ – אבל כעס וגילויי שנאה לא ימנעו הישנות של מקרים כאלה בעתיד. על-מנת להבין את התנהלות הקהילות החרדיות במהלך המשבר האחרון – ולהתכונן בצורה אפקטיבית יותר לקראת אתגרי העתיד – יש צורך בבירור הסיבות שבבסיס הדפוסים הללו. באופן ספציפי, יש להבין כיצד הקהילות החרדיות נבדלות מציבורים אחרים בארץ מבחינת האופן שבו הן תופסות סיכונים. הניתוח שלהן מבוסס על עבודת הדוקטורט שלי, שבמסגרתה ביקשתי להבין כיצד החברה החרדית תופסת את שלל הסכנות הנשקפות לילדים. בין היתר, המחקר בדק אילו גורמים מעצבים את התפיסה הזו וכיצד ניתן לעודד קהילות חרדיות לשנות את תפיסת הסיכון שלהן. המחקר מתבסס על ההנחה הרווחת בעולם העבודה הסוציאלית שלפיה כדי להבין התנהגות של פרטים, יש להבין את ההקשר הרחב – התרבותי, הפוליטי, הכלכלי וכדומה – שבתוכו הם פועלים. על-פי ממצאי המחקר, תפיסת הסיכון בחברה החרדית מושפעת מארבעה גורמים: רוחניות, קהילתיות, סגירות והיררכיה. כפי שאדגים כאן, כל אלה באו לידי ביטוי בתגובה החרדית למשבר הקורונה.

1. **רוחניות.** הקהילה החרדית מעניקה משקל רב יותר לשיקולים דתיים-רוחניים על פני שיקולים גשמיים-מוחשיים. למעשה, הסמכות הרפואית עצמה מקבלת את כוחה מהסמכות התורנית, כפי שאומר התלמוד: "ורפא ירפא – מכאן שניתנה רשות לרופא לרפא". זו הסיבה שהשימוש בשפה הלכתית – "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" – התברר במהלך המשבר כיעיל יותר מהשימוש בשפה הרפואית של הנחיות משרד הבריאות. זהו גם ההקשר שבו יש להבין מדוע קהילות רבות התעקשו, למרות הפצרות משרד הבריאות והסכנה הברורה, להמשיך לקיים תפילות במניין, טבילה במקווה ולימוד תורה. הפסקת פעולות אלה נתפסה על-ידי חרדים רבים בתור סכנה קיומית חמורה לא פחות מהמגיפה עצמה.

2. **קהילתיות.** האוכלוסייה החרדית מורכבת ממשפחות מרובות ילדים ומתאפיינת באינטראקציה הדוקה בין חברי הקהילה במרחבים הציבוריים. זו אחת הסיבות העיקריות להתפשטות המהירה של הנגיף במשפחות ובקהילות חרדיות, שבהן המלצות הריחוק החברתי קשות יותר ליישום. סיבה נוספת היא שהמגורים ביישובים חרדיים צפופים במיוחד ומעודדים הדבקה. מאידך, הלכידות החברתית אפשרה למספר גדול של משפחות ויחידים להיעזר במהלך המשבר ברשתות סיוע הדדי פנים-קהילתיות, המשמשות את החברה החרדית גם בימי שגרה.

3. **סגירות.** החברה החרדית שומרת באדיקות על צביונה וערכיה באמצעות מנגנוני הסתגרות והיבדלות. כך, למשל, חרדים רבים נמנעים מחשיפה לכלי תקשורת לא-חרדיים ולרשת האינטרנט. ההיבדלות באה לידי ביטוי גם בחשדנות כלפי מוסדות המדינה, שנתפסים מבחינה היסטורית כמקור השפעה שלילי על החברה החרדית. סגירות זו היא אחת הסיבות לחוסר הידע של רבים בקהילה בנוגע להנחיות הממשלה ולסכנה הנשקפת מהמגיפה. לפיכך, אחד הלקחים שניתן ללמוד מהמשבר הוא שכדי להעביר מסרים לחברה החרדית יש לעשות שימוש בערוצים הפנים-קהילתיים: שלטי רחוב, פרסום בבתי כנסת, כלי-רכב עם רמקולים, עיתונות חרדית וכדומה.

4. **היורכיה.** החברה החרדית היא חברה היררכית. בראש המבנה הקהילתי עומדים הרבנים, שהציות להם הוא מוחלט, ולצדם פועלים עסקנים חרדים שרכשו את אמון הרבנים והקהילה והשפעתם רבה. נראה שבמהלך המשבר לא התקיימה הידברות מספקת עם הרבנים ובעלי הסמכות. לאחר שהנהגת הקהילה הבינה את חומרת המצב ונתנה הוראה לשמור על הנחיות משרד הבריאות, רוב הציבור החרדי נשמע להן באופן מלא. עם זאת, חשוב להדגיש כי בתוך הקהילה החרדית קיים מגוון רחב של סמכויות רבניות. לדוגמה, אחד המקרים הבולטים של הפרת ההנחיות של משרד הבריאות היה בלווייה של אחד מרבני הפלג הירושלמי. מקרה זה ממחיש שכדי להבטיח שיתוף פעולה עם כלל הקהילות, נדרשת עבודה מול מקורות סמכות שונים.

לאור האמור לעיל, ברור כי הגישה שבה נקטה המדינה, לפחות בתחילת המשבר, לא הלמה את המאפיינים של תפיסת הסיכון בחברה החרדית. לעומת זאת, אסטרטגיות שעוצבו על סמך מאפיינים אלו נחלו הצלחה. כך, למשל, שימוש בערוצי תקשורת מתאימים, מסגור הסיכון הבריאותי באמצעות שפה הלכתית, עיצוב מסרים תוך התייחסות לערך הקהילתיים ואזכור שיעור התמותה הגבוה בקהילות חרדיות בחו"ל. כדי להצליח במשימה זו אפשר ללמוד לא מעט מניסיון העבר – למשל, משיתוף הפעולה של גורמי הרווחה עם ועדות של רבנים בנושא האלימות המינית בערים חרדיות. בשפה המקצועית גישה כזו מכונה "ראייה מודעת הקשר": ניתוח ההתנהגות של קבוצות חברתיות על-פי המאפיינים הייחודיים שלהן ופיתוח מדיניות שעולה בקנה אחד עם מאפיינים אלו. אחד המשאבים החשובים ביותר העומדים לרשות המדינה בבואה לפתח מדיניות "מודעת הקשר" הם העובדים הסוציאליים ברשויות המקומיות השונות. אנשי מקצוע אלה צברו לאורך השנים ניסיון רב בעבודה עם קהילות חרדיות, וחלקם אף משתייכים לקהילות אלה.¹ כך או כך, חשוב להבין כי התאמת המדיניות הממשלתית לקהילת היעד היא הכרחית גם במניעת התפרצויות עתידיות וגם בטיפול במצוקות החברתיות שנוצרו בעקבות המגיפה.

¹ ראו את נייר העמדה "תפקידו של מערך העבודה הסוציאלית בשעת חירום: לקחים מהמשבר הנוכחי והמלצות לעתיד", צוות רווחה, צוותי המומחים של המשבר, אפריל 2020.